

BUITEN

3^E JAARGANG N^O 9.

ZATERDAG 27 FEBRUARI 1909.

Foto J. A. Bakhuis.

LANGS HET SLOOTJE IN DEN WINTER.

INHOUD:

LANGS HET SLOOTJE IN DEN WINTER. ILLUSTRATIE . . .	BLZ. 97
DE DIKKE TROM, DOOR A. F. VAN BEURDEN . . .	98
CORRESPONDENTIE . . .	99
BUITENZORG, DOOR WIGMAN, GEÏLLUSTREERD . . .	100
DE OPVOEDING DER STRAAT, DOOR HENRI VAN DER MANDERE . . .	100
DE SAALBURG, DOOR F. LOTSJY, GEÏLLUSTREERD . . .	101
DE STAARTMEES, DOOR J. F. L. DE MEYERE, GEÏLLUSTREERD . . .	106
DE KERSTROOS, DOOR E. TH. W., GEÏLLUSTREERD . . .	107

BERICHTEN VAN REDACTIE EN UITGEVERS.

Bij iedere rubriek wordt gelegenheid voor correspondentie opengesteld en gelieve men vragen aan de Redactie te richten.

Fraaie foto's zullen gaarne ter beoordeling ontvangen worden. Te adresseeren aan de Redactie of aan de Uitgevers. De inzender verzuime vooraf niet duidelijk zijn naam en adres te vermelden; ook achter op de foto's.

Van tijd tot tijd zullen prijsvragen voor de beste foto's op een of ander gebied worden uitgeschreven.

De Uitgevers verzoeken beleefdelijk dit blad te noemen als men naar aanleiding van een annonce, een aanvraag of een bestelling aan een adverteerder doet.

Het auteursrecht voor den inhoud van dit blad wordt verzekerd overeenkomstig de Wet van 28 Juni 1881, Stbl. No. 214.

DE DIKKE TROM.¹⁾

HET DORPJE WINGERIK.

VER van den grooten weg, die Limburg in de lengte door midden deelt, van den spoorweg, die dezen trouw gezelschap houdt, wel een uur van de kronkelende, bochtige Maas, ligt in een insnijding van den bodem het dorpje Wingerik.

Wanneer men op een der met eikenslaghout bezette heuvelen een zitplaatsje zoekt en dan den blik laat weiden over het onderliggende dal, ziet men door 't midden het spiegelvlak der beek blinken, welker smalle randen bezet zijn met hoog opgeschoten populieren. Zij drijft het zwarte, driftig wentelende rad van den molen, die met zijn gewitte muren en zijn blauwgrijs dak zoo aardig afsteekt tegen de huisjes met de roode pannen en het grijze kerfje — in den krans van appel- en kersenboomgaarden.

Wingerik is een welvarend dorpje. De weiden in het dal zijn vruchtbaar, de akkers vet en tegen de helling liggen hier en daar bosschen en boschjes, die het benodigde hout leveren.

Verder het dal in ligt de oude burcht der van Wylres, een hecht gebouw. Daar woont de heer van 't kasteel, uit het oude geslacht der van Wylre's, een goed mensch. Opgevoed tusschen de dorpelingen, kent hij hun lief en leed, hun zorgen en lasten en gebruikt zijn kapitalistische overmacht, zijn weten en kunnen in den goeden zin. Daarom houden zijne pachters van hem en blijven wonen. 't Is een landheer van den goeden stempel.

Wingerik bezit een „fuusj” of centrifuge, is aangesloten aan den landbouwbond, de boeren koopen er coöperatief, betalen met Hollandsch geld en kennen de zorgen niet meer van vóór vijftien, twintig jaar, toen men niet wist hoe men den „einen daag aan den angeren mos knuipen” 2).

Wanneer het kermis of feest is in 't dorp, „leet men 't um' litse” 3). Op die dagen voelt ieder eerst recht het gemis eener Fanfare.

Waarom toch moet men achter staan bij de omliggende dorpen? Zelfs bij het arme Meulen op den kam der heuvelreeks tusschen de hooge dennen daarboven gelegen, waar men in de verste verte zoo groote „heuf” 4) niet had? dat het zonder burgemeester, zonder pastoor moet stellen.

Waarom moeten bij het optrekken der schutterij nog altijd de ouderwetsche vervelende pijper met zijn versleten fluitje, de gek en „Jean mit de roebbedoebdoeb” mede gaan en kunnen schutters en de fiere schutterkoning met zijn wettig gekozen lief niet op de tonen eener helderklinkende fanfare marcheeren? Die muziek moest stijgen, schetteren en schateren, op naar Meulen en andere plaatsjes. Dan was 't pas goed. Dan zouden ze het wel laten, om te zeggen, wat Jacques van den baas (molenaar) toevallig gehoord had, toen het zangkoor in Wingerik een buitenconcert gaf.

„Heur die poeten onger weer ens kaake.” „Hoor de kikvorschen (Wingerikkers) onder weer eens schreeuwen”.

Was dat niet beleedigend en tergend voor elken rechtgeaarden Wingerikker?

Zóó kon 't niet langer duren — maar wie zou de kat de bel aanbinderen?

De „schjepen” 5) had in een goede bui reeds een ton „bombaris” 6) toegezegd, als de jongens den eersten keer zouden „blaoze”. de „halfer” 7) van den Aeyenhof had ook honderd francs beloofd als bijdrage voor den „drapoo” 8). Maar men vreesde met een bange vreeze, alhoewel men zich wel wachtte deze hardop uit te spreken.

De kasteelheer, de gemoedelijke bewoner van het oude slot met de dikke torens, scheen tegen het plan der oprichting eener Fanfare te zijn. Men begreep dat niet — maar die hooge heeren hebben soms zoo'n rare nukken. Het gerucht had zich voortgeplant door alle dorpsgesprekken en bleef hardnekkig voortleven.

Hoe kwam men er aan? Door Jean van Pol, den koetsier van 't kasteel, in eigen oogen een man van gewicht, eigenlijk een onbeteekenende nul, die door den Heer alleen behouden was, omdat hij bij de oude freule gewoond had, maar die in 't dorp niet gezien was, omdat hij bekend stond vermaak er in te hebben, anderen een hak te zetten. De dorpelingen noemden hem dan ook in de wandeling „de kuus”.

Jean van Pol had de gewoonte, als hij af en toe eens tusschen 't publiek kwam, te „smoezen” 9), en allerlei hatelijkheden dan van dezen, dan van dien bijeen te halen, om die later te misbruiken.

Van dezen was het bericht der tegenwerking van den heer gekomen, en daarom hadden sommigen nog wel hoop, dat 't niet waar zou zijn.

De Fanfare-voorstanders hadden zich aan 't gerucht geërgerd, maar lieten zich niet afschrikken.

De vrije boeren, die niets met den heer uit te staan hadden, en die geen land van hem onder de ploeg hadden, staken de „kóp bieën” en bedachten een eenigszins vreemd, maar meer gebruikelijk middel, om, zoo dat noodig bleek, de tegenwerking van den Heer te breken of onschadelijk te maken.

LIMBURGSCHIE BOEREN.

Men ziet in Holland onze Limburgsche boeren maar al te dikwijls voor dom aan, omdat ze met hart en ziel aan oude zeden en gewoonten hechten. Men beschrijft ze als achterlijk en 't is geen mirakel, in de Hollandsche bladen een epistel te zien verschijnen, waarin van het donkere Zuiden en van het domperige Limburg gesproken wordt. Dat heeft men mis en niet 't allerminst met onze boertjes.

Ja, wij noodigen de lezers uit eens een gezelschap Limburgers in een vergadering, als ze hun zangerig, levendig en zoetvloeiend dialect spreken, aan 't werk te gaan zien. Dan zal men tot de gevolgtrekking komen, dat ze „polletiek, schlum en gaar” zijn en tegen den gladsten, besten Hollandschen boer, wat helderheid van oordeel betreft, op kunnen.

Men moet ze hooren redeneeren, plannen maken, en de uitvoering zien voorbereiden, om hun doorzicht en verstand van zaken te leeren kennen.

En bespiedt ze eens op de markten, als ze elkander met vele woorden en luid klappende handslagen trachten te overtreffen in slimheid.

Er wordt gedronken, soms te veel, maar drinkt men dan in Holland, in Drenthe, in Friesland geen jenever, houdt de goede, ronde Zeeuw niet van een „brandewientje”? 't Is alles af te keuren, maar er is verbetering te bespeuren en komen zal deze.

Zulk een stel van achttien man, eigenaren van gronden, die tusschen die van den Heer inlagen, was op een avond druk aan het „rezeneeren” in de achterkamer van 't Café Wullems. Men zat van wegens de bekrompenheid der ruimte dicht op één. De bruine lattenbank langs den muur zat vol, alle stoelen waren bezet en de kastelein had moeite om zijn groot blad met „pötjes beer” zonder ongelukken ter plaatse te brengen. Het gesprek werd in alle tonen gevoerd.

Dan eens schalde een algemeen, aanstekelijk werkend gelach, als er een „gooj” 10) verkocht werd, of de een of ander, die wat veel praats had, op „zien plaatsj gezat” 11) werd; dan murmelde het zacht door elkander, alsof men groote geheimen te bespreken had.

Ook kwam er verandering op het thema, als met snijdende stem de een of ander „uitvloog” 12) — maar eindelijk stond de dikke brouwer langzaam op, keek plechtig in den ronde met hetzelfde gezicht, waarmede hij in de Hoogmis met den klingelbuil rond ging, en zei:

„Alzoo, veer (wij) zien 't noe ins (eens), dat eine allein oos „jach” krieg en det alles noe bieëingeschjmeete weurd 13). Is dat „good?”

Een daverend bravo en een lang gejuich volgden als goedkeuring.

„Noe-e.” zei hij, „dan zulle veer ins zeen, of den heer tège „de fanfaar blief.”

De zamenzwering was een voldongen feit. Gedachtig aan 't spreekwoord, dat men met honig meer vliegen vangt, dan met azijn, had men een plan bedacht, dat slagen moest. Wij willen 't geheim mededeelen.

De heer stond erg op zijn jacht: 't was een zijner hoofdbezigheden, en zijn hoofdvermaak.

Het ergerde hem steeds, dat hij van enkele boeren geen permissie kon krijgen, en dat zij hem hun onafhankelijkheid bewezen, door andere jagers in het rijk voorziene jachtveld te halen. En hoe krenkend voor hem was 't niet, als hij drijfjacht hield, dat

dan de vreemde jagers op de grenzen van zijn gebied de ontsnapende hazen en patrijzen opvingen en met welgemikte schoten „zijn” wild bemachtigden.

Maar nu zou hem de kans geboden worden, alles bijeen en aaneen te krijgen.

Hem zou een dubbele vraag gesteld worden. Hij had 't een of 't ander te kiezen.

De geheele jacht te hebben voor 250 francs, die dan voor de kas der op te richten Fanfare bestemd was;

of wel: geen enkele jachtpermissie meer te krijgen van al, wat zich boer en grondeigenaar noemde.

En in 't tweede geval, als de Heer zijn antipathie tegen de stichting eener fanfare volhield, zou men „Luuker heere” vragen, die de jacht zeer zekere willen pachten.

Want, vóór alles stond vast: *de Fanfare zou en moest er komen!*
NAAR HET KASTEEL.

Nu werden alle maatregelen genomen; men benoemde eene commissie, die de zaak zou ten uitvoer leggen en na eenige dagen zag men eene deputatie, voorzien van een groot papier en van alle jachtpermissies, in half Zondagsch, half werkendagsch gewaad gestoken, naar 't kasteel trekken.

De brouwer ging voorop en luidde zoo hard aan de bel der voorpoort, dat de geheele deputatie er van schrok.

De honden in hunne getraliede hokken op de binnenplaats begonnen te blaffen en sprongen op; men voelde een zekere beklemdheid, toen men den hoogen arduinen trap opging. Jean van Pol, de „verduldje moelemèker” 14), de Isegrim, die met iedereen overhoop lag, behalve met zijn heer, witgedast en roodgevest, deed hen open en diende hen aan, zonder een spier van zijn gelaat te vertrekken. Hij liet hen in de groote zaal en daar zaten ze te wachten, met de voeten op de mollige tapijten, in de mooie groote zetelstoelen onder de reusachtige, vergulde lichtkronen. Van de wanden, uit hunne schilderijramen, keken de oude van Wylres, voorvaderen van den kasteelheer, in hunne deftige fluweelen en brokaten kostuums en hun krullepruiken, op het gezelschap notabelen neer en de schepen, die ook van de partij was, wilde juist vragen, wat dat voor een „kemiek vrommus” 15) was, mit „den goljen toàt oppekop” 16), die boven den schoorsteen hing, — toen de heer zelf binnentrad.

Met een gezicht, waarop gewone goedhartigheid te lezen was, trad hij naar den aanvoerder der inmiddels van de zetels opgerezen deputatie, op den brouwer toe, drukte allen de hand en heette hem en zijne gezellen welkom.

Toen in 't kort 't doel van 't bezoek verteld was, ging men weer zitten en bleek 't ten duidelijkste, dat de heer *niet* tegen de Fanfare was. Jean, de koetsier, had weer praatjes verkocht. De zorg veranderde in genoegen. Ineens kwam de zon door met hare stralen en zette de groote zaal in rooden gloed; de heer toonde zich ingenomen met het jachtplan en belde om wijn en sigaren. Hij lachte hartelijk om het vermoeden der menschen, dat hij tegen de fanfare was, allen lachten mede en sommige leden der deputatie scheen 't toe, dat ook de gepruikte heeren langs de wanden in de schilderijen rondom, hen vriendelijk toeknikten en medelachten; zij dronken met den heer van harte zijne gezondheid en zijn lang leven.

De 250 francs werden tegen inwisseling van het in behoorlijken vorm door den „meister” opgesteld „schrievess” en quitantie gegeven.

Bij het afscheid nemen tukte de heer een oogenblik en trok uit zijn vestzak nog twee biljetten van honderd francs en reikte ze met een plechtig gebaar aan de afgezanten. „Des veur ein nuuj, dikke trom, de grootste, die te koup is”, want die maakte de muziek toch gevuld. Groote oogen en aller dankbetuiging van „des te veul”, „doezendjmaal merci!” enz., Men vertrok. Toen men het burchtplein verliet, keek de brouwer met een overwinningsgezicht naar de anderen, stond even stil en zei: „Waat zèst-te noe? Waat zèst-te noeë?”

ALGEMEEN JOLIJT.

Schuin tegenover de lange kasteellaan in de „Halve Maan” zat een gezelschap jongeren met van verwachting popelende harten en zag uit naar den terugkeer der deputatie.

De mulder had al een paar maal zenuwachtig gelachen en beweerd, dat ze lang bleven, wat iedereen wist en zag.

Een der grappenmakers had ook al zeer ten onpas, gezegd, „det ze zich aan 't houwe ware” 17), wat hem een standje van de meerderheid bezorgde.

De „schjoester” 18) beweerde, „det zie 't neet door haje gekreege” 19) en zoo redeneerde ieder op zijn eigen houtje.

Jan van Meys, de timmerman, echter, met zijne scherpziende glinsteroogjes, de deputatie op de brug ziende treden, riep: „dao komme ze”. Alles vliegt voor 't venster! De brouwer steekt bij het nader komen als een sein voor de wachtenden de bankbiljetten omhoog.

In de „Halve Maan” meent men, dat dit de niet afgegeven papieren waren. „'t Is fluite, 't is mis” is 't algemeen gevoelen — maar wat lachen dan toch de komenden? Zijn die gek?

„Nè, zek ick uch”, spreekt de „Halve Maan”-kastelein het onwederspreekbaar Orakel, „'t is door, 't is door, zuug ins 20), waat Helmus lacht.”

Na tien seconden staat de deputatie, de brouwer de bankbiljetten hoog boven de hoofden van allen houdende, dansende in de herberg.

De bokkesprongen van den brouwer en zijne genoten werken

electriseerend, want alles begint nu mee te zingen en te dansen, tot men vermoeid neervalt, en de kastelein „rundjes” 21) begint te brengen. Lang duurde dat niet. Want men kan 't in de „Halve Maan” niet houden, men moet met het heuchelijk nieuws het dorp in! Wat 'n vreugde!

De deputatie en ook de Heer werden overal luide geprezen. De dikke brouwer had den volgenden morgen hoofdpijn, evenals zijne medehelpers, maar dat had men voor het succes wel over.

DE FANFARE.

Zondag op Zondag werd er nu vergaderd. Het geld voor de instrumenten der fanfare werd bijeen gebracht. Alles liep als van een leien dakje.

In hun ijver dachten de Wingerikkers over niets anders, dan over muziek.

De naburige dorpen lachten daarmede, en beproefden Wingerik in 't zonnetje te zetten.

Ergernis verwekte het, dat een grappemaker uit Boekholt geslaagd was een „fars” 22) uit te halen, zonder dat men dit gesnapt had. Later vernam men ze tot schande voor de Wingerikkers.

Op een Zondagnamiddag waren er twee als heeren uitzijnde jongelui gekomen — „haaje we ze nog mer ins hiej”, 23) werd met een zucht gezegd, „dan zolle veer ze waal”, — die voorgaven van de instrumentenfabriek gezonden te zijn, om „de moele te mète”, om de maat te nemen van de monden, wat werkelijk geschiedde in 't schoollokaal.

Dat was noodig, hadden de heeren beweerd, voor de goede „amboesjuur” 24). Men had de heeren getraceerd en wilde, toen men hoorde, dat het „lège” of een fopperij was van wege de Boekholters uitgedacht, deze wel tot frikkadel hakken, — maar toen hadden de grappemakers reeds lang de plaat gepoetst en zaten veilig om de streek te lachen.

Maar hoe 't ging of niet, de bestelde instrumenten kwamen behoorlijk aan, behalve de „dikke” trom, die op verlangen van den Heer te Tilburg gekocht zou worden.

In den eersten tijd hoorde men nu in Wingerik tijdens de middaguren, waarin men anders ging „ungeren”, dutten of, op „één oor liggen”, overal blazen, „feepen en toete” en men vond 's avonds vóór het schoollokaal eene groote menigte toehoorders van de oefeningen.

De ouderen rookten er hun pijp bij, de jongeren stoeiden onder elkander, af en toe luide vermaand, om te „loestere”.

Men had barbaarsche pret, als een der spelers te lang aanhield, verkeerd inviel, of bij een pianissimo fortissimo inzette.

Alle bezwaren werden, dank der algemeene volharding, overwonnen; met de „Bronk” 25) speelde de Fanfare, dat het een lust was te hooren. De „bombaris” was verdiend.

(Wordt vervolgd.)

1) In Limburg heet de groote trom van een muziekgezelschap „de dikke” trom, zooals men in Drenthe een groote hond een „dikke” hond noemt; 2) hoe men van den eenen dag tot den andere moest komen; 3) deed men goed mede; 4) hoven; 5) wethouder, onderburgemeester; 6) dubbelgebrouwen bier; 7) halfwinnaar, pachter tegen de helft der opbrengst; 8) vaandel; 9) steelsgewijze praten; 10) goede ui; 11) een terechtwijzing kreeg; 12) rutoiel; 13) één krijgt de door allen afgestane jacht; 14) die verdraaide grootprater; 15) aardige vrouw; 16) met de gouden puntmuts op; 17) dat ze aan 't vechten waren; 18) schoenmaker; 19) dat ze niet geslaagd waren; 20) zie eens; 21) rondjesbier; 22) grap; 23) beblazen der instrument; 24) bespelen van klarinetten; 25) Processie op H. Sacramentsdag, Pronk.

CORRESPONDENTIE.

TEGEN VOGELSCHADE.

Naar aanleiding van Uwe mededeeling in het weekblad „Buiten” van 13 dezer, kan ik UEd. mededeelen, dat het door U aanbevolen middel om zaden, ter bescherming tegen vogels, met roode menie te kleuren, door mij vroeger, jaren achtereen met het beste succes is toegepast.

Speciaal voor vroege doperwten is het middel uitstekend.

Voor boonen, zou ik het niet aanraden, evenmin als voor zaden van kleiner omvang. Men zit bij de laatsten toch met de groote moeilijkheid om de zaden weer uit de brei- of soep-achtige massa los te krijgen.

Alleen voor hard grof zaad, acht ik het middel uitstekend, en verdient het aanbeveling, nadat de zaden uit de breiachtige massa komen, ze met zonnig weer in de buitenlucht te drogen.

Hoogachtend, CORNS J. LELS.

BLADVULLING.

Dominé had zijn preukbeurt vervuld op een klein plaatsje in den Achterhoek, waar bijna doorlopend vacature heerschte. In de goedverwarmde consistorie-kamer werd nog wat nagepraat in den kring der ouderlingen, gezellig wel, want dominé was 'n hupsch man.

— 't Is anders geen prettige rit naar hier! meende dominé, — wat is die zandweg verbazend slecht! De karsporen zijn op sommige plaatsen wel een half el diep; je wordt in het wagentje maar heen en weer gesmeten, — en wat 'n modderpoelen! de wielen zuigen er bijna in vast! 't Is bar!

— Ja ja! dominé kwam een wijze boer, die tot nog toe gezweegen had, en nu meende ook eens wat in 't midden te moeten brengen, — Zie je, de wereld is in zes dagen geschapen, maar je moet dan ook maar niet vragen, hoe of-ie d'r op sommige plekken nog an toe 15.

Foto J. W. Huysmans. BUITENZORG. IN DEN ROTTANTUIN. (MEN LETTE OP DE ZICH SLINGERENDE LIANEN).

BUITENZORG.

BUITENZORG, de woonplaats van den Gouverneur-Generaal van Ned.-Indië, is een der mooist gelegen plaatsen van Java. Niet om de monumentale gebouwen, waarvan Ned.-Indië arm is, maar om de fraaie berggezichten en meer nog om de schilderachtige plekjes, die men in den omtrek aantreft.

Ieder, die gevoel heeft voor het schoone in de natuur, kan hier volop genieten. Het is te betreuren, dat zoo weinig Europeanen hier er van houden flinke wandelingen te maken. In Buitenzorg is het klimaat daarvoor geen hinderpaal, in de vroege morgenuren, b.v. van 6 tot 9, behoeft men, kalm wandelende, geen last van de warmte te hebben. In den vooravond van 5 tot half zeven zou het ook wel gaan, maar dan regent het dikwijls en de Buitenzorgsche buien zijn bekend genoeg, een regenscherm geeft daarvoor weinig beschutting.

De heer J. W. Huysmans, teekenaar-fotograaf aan het Departement van Landbouw, heeft hier in den omtrek een aantal mooie kiekjes genomen, waarvan wij er eenige hebben uitgezocht, terwijl ik mij veroorloof er korte ophelderingen bij te geven.

Een gelegenheid voor wandelaars biedt de Botanische tuin, daar kan men op de goed aangelegde wegen ook later op den dag komen, omdat er onder lommerrijk geboomte volop schaduw is, waar het langer koel blijft. Vooral Zondags morgens wordt er druk gebruik van gemaakt, dan is het er vol en dikwijls geen van de talrijke banken onbezet.

Aan de Zuidzijde komt men door een der hoofdingangen in de bekende kanarielaan, zie „Buiten” 1908 pag. 289. Het is een lange laan, waarvan verscheidene boomen eene hoogte van meer dan 30 M. bereiken. Overal zijn tegen de boomen hoog opschietende klimplanten geplaatst, voor het meerendeel behorende tot de groote familie der Aroideeën, de fraai gevormde bladeren dezer gewassen bedekken de stammen geheel. Deze lianen hebben twee geheel verschillende soorten wortels, met de eene, die kort en dik zijn, hechten zij zich aan de stammen en takken der steunboomen, terwijl de andere, die lang en dun zijn, trachten den bodem te bereiken.

Bovenstaande afbeelding brengt ons in den rottantuin, het zijn klimmende palmen, van wier lange stengels wandel- en parapluie-stokken worden gemaakt en naar alle deelen der wereld uitgevoerd. De meeste zijn afkomstig van Borneo en Sumatra, de rottan van Java dient meer voor het vervaardigen van allerlei vlechtwerk, bindmateriaal en rottanmatten. Het zijn reusachtige lianen, wier dunne, taaië stengels de toppen der hoogste boomen bereiken en zich van den eenen boom naar den anderen slinge-

ren. Sommige van die stengels zijn meer dan 50 M. lang. Met de talrijke, scherpe, in den vorm van weerhaken, aan de verlengde bladstengels geplaatste stekels, hechten zij zich aan de omringende voorwerpen vast en slagen er zoo in overal doorheen te komen.

Onze tweede afbeelding geeft een gedeelte van den varentuin te zien. Deze sierlijke gewassen zijn hier in het warme en vochtige klimaat in talrijke soorten in groot aantal te vinden. Zij groeien deels op den grond, deels epifytisch op boomen. De liaan midden op de photo is een *Cissus*-soort, in wiens wortels de vreemdsoortige *Rafflesia* parasitisch groeit.

Er is nog een mooi punt in den tuin, waar de water- en moerasplanten in en aan de oevers der vijvers geplant zijn. Op den voorgrond de bekende *Victoria regia* met hare reusachtige, op het water drijvende bladeren en groote sneeuw witte bloemen. Aan den kant bij het bruggetje staan eenige waterlelies te bloeien; het is een uit Zuid-Guinea ingevoerde soort met kleine donkerblauwe bloemen en gele meeldraden. Boven op de helling staat een groep *Pandanus*, die door hunne groote, dikke luchtwortels toonen, dat zij uitstekend ingericht zijn om in moerassen en streken, die aan eb en vloed onderhevig zijn, te kunnen groeien. De bladeren van eenige soorten dienen voor het vervaardigen der z.g.n. pandanhoeden, die in de laatste jaren in aanzienlijke hoeveelheden worden uitgevoerd.

Een andere mooie wandeling, waarvan nog al gebruik gemaakt wordt, geeft de derde afbeelding, aan den eenen kant een druk bewoond buurtje en aan den anderen een snelvlietende zijtak van de Tjidani.

WIGMAN.

DE OPVOEDING DER STRAAT.

HET zal zeker niet voor de eerste maal zijn, dat men hoort van het bestaan van iets, wat de „opvoeding der straat” wordt geheeten. Want hoewel het begrip zichzelf niet overduidelijk aankondigt, verraaft het toch voldoende zijne geheime beteekenis om daaromtrent niet al te lang in het duister te tasten.

Er is, het klinkt voor velen misschien min of meer ridicuul, en toch is 't waar, een zekere kunst in, er behoort eene zekere behendigheid toe om zich in eene groote en drukke stad, toegerust geheel volgens de eischen van het moderne verkeer, kalm en rustig te bewegen, en zoo te bewegen, dat men niet alleen zijn eigen veiligheid in acht neemt, maar zich tevens niet al te lang ophoudt. De groot-stedeling wordt in zulk wandelen door de drukste straten, waar de menschenstroom aan weerskanten opstuw, het geraas der rijtuigen en karren overstemd wordt door het gekletter der electrische trambellen, hij wordt in zulk wan-

Foto J. W. Huysmans. BUITENZORG. DE VARENTUIN. (EEN ZELDZAAM MOOI TROPISCH LANDSCHAP).

delen door de routine geoeffend. Evenals de fietser en de automobilist wordt zijn oog door deze routine verscherpt, ziet het alle gaatjes, waardoor hij heen kan snappen, leert hij van elke wending gebruik te maken. Dat is hem zoo aangeboren, dat hij haast niet meer bemerkt, dat het eene zekere kunst is.

Doch dat het inderdaad eene kunst is, dat ziet men direct, wanneer een niet-groot-stedeling dezelfde tour de force gaat maken. Zijn angst voor de drukte doet deze steeds bijna de domheid begaan, die hij juist wilde vermijden; zijn angst voor eigen veiligheid doet hem het ongewone, dat de nieuwe omgeving voor hem heeft, elk oogenblik den omstanders duidelijk toonen. En ze mogen er en passant om lachen, ietwat minachtend spreken van een wezen uit den Achterhoek, van een provinciaal, ze bemerken al spoedig, hoe hinderlijk het voor een druk verkeer is, wanneer zulke ongeoeffenden zich daarin mengen. Want die menschjes van buiten begrijpen niet, dat de straat er is voor allen en dat het gebruik daarvan zekere verplichtingen oplegt, dat het moderne groote-stadsleven ieder slechts een klein, bescheiden plaatsje laat, dat hij met vrucht moet trachten te gebruiken. Ze nemen te veel plaats in, ze verknoeien dikwerf nog meer plaats, door hun stevige body zoodanig op het trottoir te plaatsen, dat aan beide zijden geen ruimte tot passeeren overblijft; ze denken niet aan rechtshouden, en nog veel meer!

Toch zijn het niet de wandelaars alleen, die de opvoeding der straat hoog noodig hebben dikwerf. In even sterke mate geldt dit van karrenvoerders, hetzij deze groot, hetzij deze klein van omvang een voertuig geleiden, en die immer een stille neiging schijnen te hebben van plots met een ruk dien wagen te doen draaien om dan met groot gevaar voor andere naderende wagens, maar bovenal voor fietsers, geheel de wel eens nauwe straat te versperren. Glazenwasschers met hunne lange ladderwagens hebben die behoefte ook in zich en doen hare uitwerking nog gevaarlijker zijn, omdat ze de meest mogelijke ruimte vragen. En wandelaars kunnen voor zichzelf en het geheele verkeer meer dan eens angstige oogenblikken doen ontstaan, wanneer zij eensklaps het veilig trottoir verlaten en met een scherpen bocht eene of andere richting over de straat kiezen.

Het karakter van het verkeer eener stad wijzigt zich naar de uitbreiding, die de stad of die haar handel en verkeer ondergaan. In heel groote steden is de zorg voor het verkeer een politiezaak; in Londen, en nu ook Parijs, zelfs zijn de „bobbies” beroemd voor de keurige wijze, waarop hunne autoriteit, met zachte hand uitgeoeffend, dit verkeer eener reuzenstad doet marcheeren. Doch ook buiten de heel groote steden om diende dat verkeer beter in het oog te worden gehouden. En dit vooral in steden, die langzaam aan zich van meer rustige provinciesteden hebben ontwik-

keld tot plaatsen met levendig bedrijf, die al de gevolgen van dit bedrijf zijn gaan ondervinden. Daar is de opvoeding der straat allermint voltooid te achten, berust ze blijkbaar nog op de gedachte aan dien kalmen, ouden tijd! Maar thans heeft ieder haast, dient het althans te hebben, en kan niet steeds uitkijken, of er mogelijk door onvoorzichtigheid van anderen gevaren gaan ontstaan. Ieder moet op zichzelf passen en tevens er aan denken, dat onnoodige beweging anderen geducht kan hinderen. En een ieder moet tevens beseffen, dat allen gelijk recht op de straat kunnen doen gelden; ook de arme fietser, die nu eenmaal uit beginsel de schuld draagt van een ongeluk, dat hij anderen aandoet. Zelfs al vliegt een ondeugend kind op het laatste moment voor zijn wiel om en doet hem tegelijk met het slachtoffer vallen!

Er zijn tal van steden in ons land, dat bekend is om zijn zin naar vrijheid, die ten opzichte van orde-maatregelen dikwerf in ongebondenheid ontaardt, die in haar verkeer deze gebreken sterk vertoonen. Misschien wel te veel!

HENRI VAN DER MANDERE.

DE SAALBURG.

TOEN ik dezen zomer eenige weken te Königstein in den Taunus vertoefde, maakte ik een uitstapje naar de badplaats Homburg vor der Höhe en bezichtigde den Saalburg, in de nabijheid, iets ten Noorden van deze badplaats gelegen.

Alles wat dit nieuw gebouwde kasteel betref, zoo veel mogelijk een navolging van de oude Romeinsche versterking, die daar in vroeger dagen (3e eeuw n. C.) stond, vond ik zóó belangrijk, dat ik een korte beschrijving van dit merkwaardige kasteel laat volgen. Hieruit kan men zien hoe ver de Romeinen, dit merkwaardige volk der oudheid, het reeds zooveel eeuwen geleden en in de versterkingskunst en in de strategie gebracht hadden; de hiernevens gaande afbeeldingen zullen naar ik hoop, tot verduidelijking van de beschrijving bijdragen.

De strategische beteekenis van het punt, waar de Main in den Rijn valt, ontging niet aan den scherpen blik der Romeinen. Drusus, stiefzoon van Augustus, werd in het jaar 13 v.C. met het bestuur over Gallië belast; door hem werd het sterke Mogontiacum, de voornaamste vesting der Romeinen, aan den Midden-Rijn aangelegd. De beteekenis dier vesting was:

- 1°. Het tegenhouden der Germanen bij hun opdringen naar Gallië.
- 2°. Het dienen tot operatie-basis voor de Romeinen bij hunne

tochten naar het Oosten.

Wij zien dan ook van hier uit Germanicus, Drusus zoon, oprukken tot aan de rivier de Eider, in het jaar 15 n.C.

Ter hoogte van de stad Mainz voerde een brug over den Rijn, gedekt door een kasteel; de terreinen rondom het tegenwoordige Wiesbaden met de warme bronnen werden door de Romeinen in bezit genomen en de kastelen Hofheim en Höchst reeds in de eerste jaren van de Christelijke tijdrekening door de Romeinsche troepen bezet. Verder ging de macht der Romeinen niet. Keizer Tiberius toch was oud geworden, groote verliezen hadden hem geleerd het bedenkelijke der tochten in Germanië, van daar werd het oorspronkelijke idee om de Romeinsche grenzen tot aan de Elbe uit te breiden, opgegeven.

Langzamerhand werd de vruchtbare Mainvlakte rondom Frankfort sterk bevolkt, vele dorpen verzezen. De bewoners, voor het grootste gedeelte uit oude soldaten en bevriende Mattiakken bestaande, ondervonden veel last van de ruwe volksstammen, die ten Noorden van den Taunus woonden; de dorpen werden uitgeplunderd en verbrand, en het vee weggenomen, waarbij vele menschen het leven lieten.

Zulke toestanden konden door de Romeinsche regeering niet langer geduld worden. Keizer Domitianus besloot dan ook aan deze strooptochten een einde te maken. Hij verzamelde te Kesselstad een sterk leger in versloeg in het jaar 83 n.C. de Germanen volkomen.

Na de zegepraal werd op verstandige wijze verder gearbeid en een linie van versterkingen te dien einde aangelegd. Bij Heddernheim, Okarberg en Friedberg werden sterke kastelen gebouwd en een straatweg van Mainz uit langs de Nedda aangelegd.

De overgangen over het Taunus-gebergte werden afgesloten, bij den Feldberg, bij Butzbach, enz. verscheidene kleine kastelen gebouwd en met de daar achter liggende hoofdwerven door flinke wegen verbonden.

Onder deze vooruit geschoven posten vinden wij ook den Saalburg, een klein vierkant fort met aarden wallen, die door lood-

Foto J. W. Huysmans.

BUITENZORG. AAN DEN OEVER VAN DE SNEL STROOMENDE TJIDANI.

rechtstaande balken aan den binnenkant de noodige stevigheid verkregen. Het eerste kleine werk werd door Keizer Hadrianus vergroot; rondom het houten fort werd een steenen muur aangelegd, 100 Romeinsche dubbelpassen breed en 150 lang, en stond eenige Kilometers ten Noorden van Homburg. Tijdens de regeering van Keizer Caracalla werd het houten fort door een steenen vervangen, omstreeks het jaar 213 n.C.

De Germanen werden steeds sterker, de Romeinen daarentegen verzwakten langzamerhand; steeds heftiger werden de aanvallen der Germanen; de Romeinsche grenslijn ondervond dit maar al te zeer, ook de Saalburg werd niet gespaard. Onder de regeering van Severus Alexander werd het gedeeltelijk verwoeste kasteel weder opgebouwd; wat men nog ter plaatse vindt, dateert uit dien tijd. Toen echter in het jaar 253 n.C. de Romeinsche legioenen naar Italië aftrokken om daar dienst te doen, bleven de grenzen slechts zwak bezet; de gevolgen bleven dan ook niet uit.

In het jaar 258 n.C. vielen de Franken en Allemannen op de Rijn grens aan, doorbraken deze en vernielden de forten; ook de Saalburg deelde in dit lot, hij werd niet weder opgebouwd.

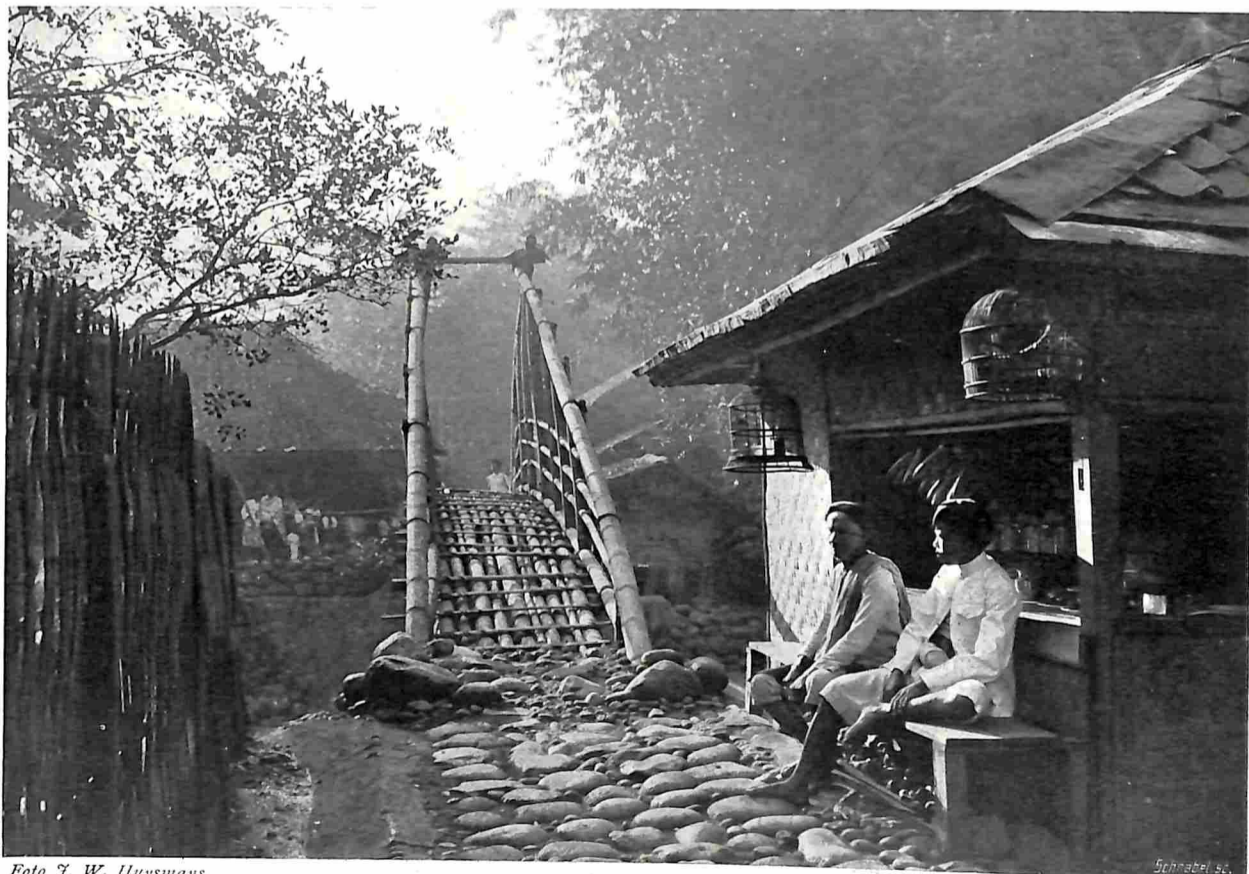

Foto J. W. Huysmans.

BUITENZORG. KUNSTIG EN EENVOUDIG GEMAAKTE HANGBRUG, GEHEEL UIT BAMBOE VERRVAARDIGD, ZONDER DAT ER EEN ENKELE SPIJKER GEBRUIKT IS.

* * *
Alvorens tot de beschrijving van het kasteel over te gaan een enkel woord over de omringende bijgebouwen.

Achterwaarts, op een veertig meter afstands van de poort van het kasteel, aan de zijde van het binnenland, (Porta Decumana) vindt men de overblijfselen van een groot gebouw; aan de Zuidzijde lagen drie vertrekken, die kunstmatig verwarmd konden worden. Naar de overblijfselen, die er gevonden werden in later tijden, zooals: kettingen, trossen, hoefijzers, enz., diende het gebouw den voerlieden tot herberg. Alhier werden de paarden, die wagenladingen granen, steenen en andere bouwmaterialen aanvoerden, gevoed, verpleegd en beslagen.

Achter deze herberg stond de villa. Ook hier vond men acht vertrekken, die kunstmatig verwarmd werden; twee kamers waren sierlijk ingerichte vertrekken, één kamer was als badkamer ingericht.

Waarschijnlijk woonden hier in vreedestijden de bevel-

DE SAALBURG. PORTA DECUMANA.

hebbers en diende het gebouw tevens tot officiers-casino; een kleine ruimte met gemetselden haard diende waarschijnlijk tot keuken.

Aan den straatweg, die langs de Oostzijde van de vesting liep, nabij de Oostelijke zijpoort, vinden wij de overblijfselen van een gebouw, dat men het Verkoophuis zou kunnen noemen; ook hier vond men vertrekken, die verward konden worden. Naar dit gebouw brachten de Katten in vreedstijd hun wild, huiden en vee, om dit tegen zout, kleeden en andere Romeinsche waren in te ruilen.

In de verte, naar het Noorden aan de grens, waar het onafhankelijke Germanië begon, stond een wachttoren, tot steunpunt van de tollinie.

Wat het kasteel aangaat, dit had den vorm van een rechthoek, de lange zijde was 150 Romeinsche dubbelpassen lang, de korte zijde 100 idem.

Rondom de versterking liepen twee grachten, daarachter lag de muur, de tinnen ongeveer vijf meter hoog, van buiten liep langs den muur een berm één meter hoog, aan de binnenzijde lag langs den muur een aarden wal tot versterking en tot gemak van de achter den muur opgestelde soldaten; deze walgang was drie meter breed.

De binnenruimte van het fort was in drie deelen verdeeld, het gedeelte aan den kant van de porta Decumana werd Retentura genoemd, de middenruimte werd door het Praetorium ingenomen, het gedeelte grenzende aan de Porta Praetoria, naar de grens gekeerd, heette Praetentura. Nabij de Porta Decumana, rechts van den weg, liggen de overblijfselen van het magazijn; hier werden de graanvoorraden opgeborgen; de vele beenderen hier gevonden, bewijzen, dat ook in dit gebouw het vleesch van ossen, schapen en varkens bewaard werd.

Aan de linkerzijde van den weg lag het Questorium. In dit gebouw werd de soldij uitbetaald en de krijgsbuit opgeborgen, gijzelaars werden hier geherbergd en gezantschappen ontvangen.

Dwars door het midden van het kasteel liep een weg, die de beide zijpoorten verbond, de Via Principalis geheeten. Hier werd recht gesproken; ook lag daar de tent van den bevelhebber, het Praetorium, met de tenten der stafofficieren er om heen. Later verdwenen deze tenten in de forten en werden door steenen gebouwen vervangen.

Op dezelfde plaats vinden wij een groote hal, Principia geheeten. Is men deze hal doorgegaan, dan komt men op een vierkant plein, door gaanderijen aan de vier zijden begrensd, het Atrium geheeten. Verder vond men nog in het Praetorium een klein plein, in het Noorden afgesloten door een gebouwtje, waar de vaandels en veldteekens bewaard werden, het Sacellum. Aan beide zijden van het Praetorium lagen de barakken der soldaten. Zij logeerden in hutten van leem met rieten daken. In elke hut woonden tien man. Het fort was bezet door een cohorte, sterk 500 man, onder bevel van een officier van het 22e legioen uit Mainz. In het Noorden van de binnenruimte lag een soldatenbad, dit werd echter vrij spoedig door de Romeinen weer afgebroken. De poort in het Noorderfront, vanwaar een weg voerde naar de grens, heette Porta Praetoria; zij was ongeveer drie meter breed en werd in oorlogstijd dicht gemetseld.

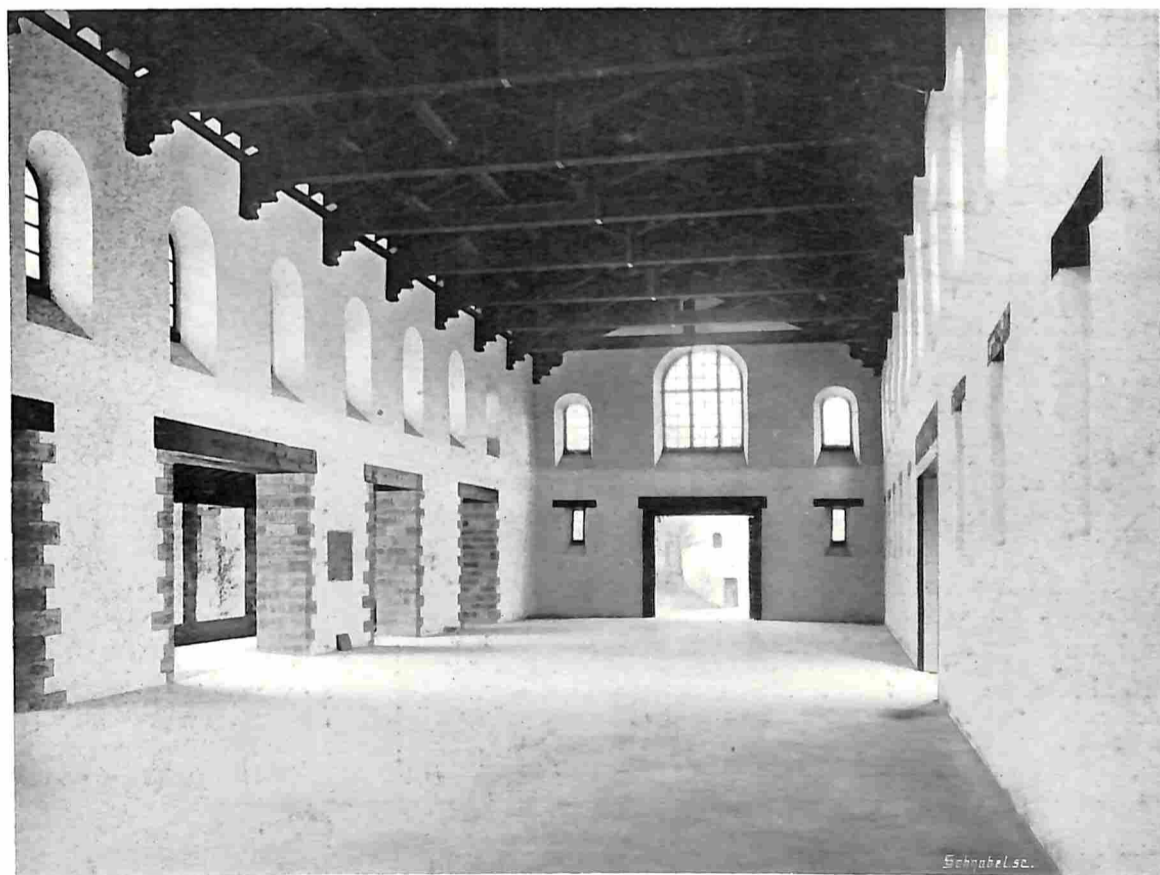
Bij aankomst vóór het kasteel van de zijde van het bevriende binnenland, zien wij in de eerste plaats de Porta Decumana. Deze poort had twee ingangen, die beide ongeveer 3,60 Meter breed waren; de eene doorgang tot uit-

gang. Rechts en links van de poort verhieven zich twee torens met dikke muren, die door een bedekten gang boven de poort verbonden waren.

Over de gracht voert een brug, onder deze brug door vloeit het regenwater naar het Noorden af.

Het Noorderfront van het fort lag zes Meter lager. De Porta Decumana lag het hoogste, vandaar liep het kasteel hellende naar beneden om het terrein beter te kunnen overzien, hetgeen in oorlogstijd vooral veel waard was.

Tusschen de beide poortdoorgangen stond een muurpijler, waarvoor in vroeger dagen een standbeeld geplaatst was. Nu is daar een beeld geplaatst van Antonius Pius; de Keizer staat met de rechterhand omhoog als bij een toespraak tot de troepen. Tijdens zijne regeering werden de grenzen van het rijk in Germanië versterkt, ook werd de Saalburg niet vergeten. De bezetting van het kasteel, de tweede Raetische cohorte, bood hem een gedenksteen aan, die, hoewel zeer beschadigd, in het jaar 1855 werd teruggevonden. Het zandsteenblok, waarop het opschrift stond, kwam van Vilbel en is den Keizer in het tweede jaar van zijne

DE SAALBURG. PRINCIPIA.

regeering aangeboden geworden. Boven de poort op een der tinnen stond de vaandelstang, door den adelaar van het 22e legioen bekroond. Dit legioen werd door Keizer Claudius opgericht en door Domitianus in 89 n.C. wegens betoonde trouw en aanhanke-lijkheid met eerbewijzen overl- den; het corps bleef te Mainz in garnizoen tot aan het begin van de vierde eeuw. De commandant was militair bevelhebber in dit gedeelte van Germanië, centurio's van zijn onderhebbend legioen voerden het bevel in de kasteelen van den Taunus. De troepen van het 22e legioen toch werden niet alleen voor militaire oefeningen gebezigd. De steenbakkerij bij Höchst werd door soldaten ge- dreven en leverde ontelbare bak- steenen platen voor parketvloeren en badkachels, die op de Taunus- kasteelen voor verschillende doel- einden gebezigd werden.

Een groote hal vormt den ingang tot het Praetorium en heet Prin- cipia, daar zij in het midden van den hoofdweg (via Principales) gebouwd is; de hal heeft een par- ketvloer, vervaardigd naar gevon- den overblijfselen; de overdekte ruimte is elf meter breed, de houten dakbedekking steunt op eikenhouten balken, die van steunijzers zijn voorzien. Zulk een hal was in Italië en onder den wolkenloozen hemel van Afrika noodig om den soldaten de gelegenheid tot oefening te geven, hoeveel te meer was dit het geval in het veel ruwere Germanië. De soldaten, die in hunne barakken dicht bij elkaar lagen, moesten vóór alles een beschutte ruimte hebben, waarin zij bij slecht weer hunne oefeningen konden houden.

Met voldoende zekerheid kan worden aangenomen, dat de sol- daten van den Saalburg in deze hal zich oefenden in het speer- werpen naar rechtopstaande palen, of deze als schermtegenstan- ders met het zwaard aanvielen. Verder waren er houten paarden, waarop de manschappen moesten leeren springen, eerst ongewa- pend en daarna gewapend; ook werden in deze zaal bijeenkomsten gehouden bij feestelijke gelegenheden.

De groote linkerpoortdeur van de Porta Decumana doorgaande, bereikt men de hal. Deze doorlopende wordt een grooten hof bereikt, het Atrium; aan de vier zijden vindt men een breeden omgang, deze wordt door pijlers gedragen.

In het Noorden ziet men de trap, die toegang geeft tot het Sacellum. Rechts en links zijn Keizersstandbeelden geplaatst.

De Oost- en Westzijde van het Atrium werden gevormd door

DE SAALBURG. HET PERISTILIUM MET DE STANDBEELDEN VAN HADRIANUS EN ALEXANDER SEVERUS.

lange gebouwen, één verdieping hoog; hier bevonden zich de rustkamers en de wapenkamer. In den grooten hof lagen twee gemetselde putten door houten afdaken beschut. Aan een hori- zontaal dwarshout is een houten rol aangebracht, waarover een ketting loopt, waaraan een houten emmer bevestigd is, die omlaag kan gelaten worden om water te putten.

Bij de verovering van het kasteel door de Germanen werden de houten afdaken in brand gestoken; het hijschtoestel met den emmer vielen half verkoold in de diepte en werden eerst in den tegenwoordigen tijd te voorschijn gebracht.

Ten Noorden van het Atrium in den kleinen hof, die het derde gedeelte van het Praetorium uitmaakt, het Peristilium geheeten, geeft een steenen trap toegang tot het legerheilighdom, het Sa- cellum. Dit vertrek is door een bronzen deur afgesloten. In dit legerheilighdom stonden de veldteekens van de cohorte, die god- delijke eer genoten. Deze te verlaten werd den soldaten als de grootste schande aangerekend.

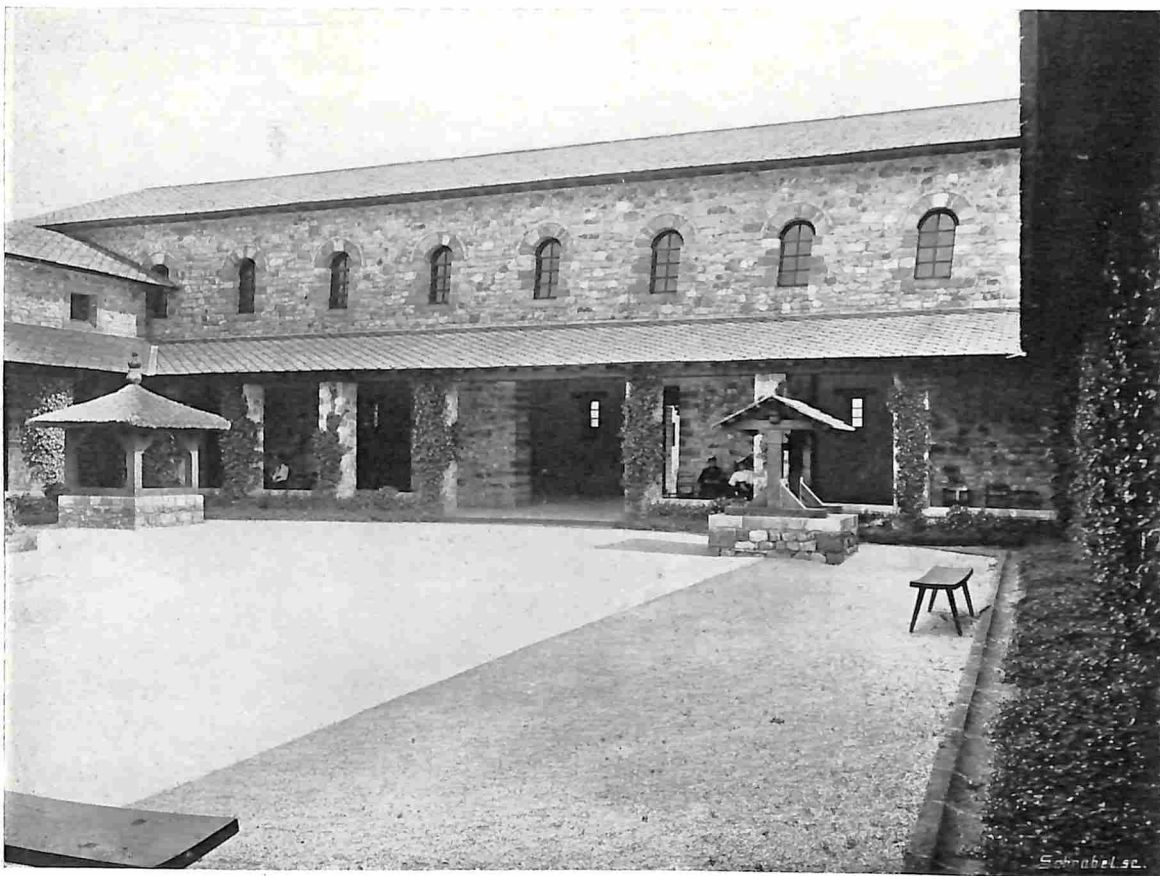
Ook werden hier, sedert de regeering van Hadrianus de busten van de regeerende Keizers en troonopvolgers, sedert Septimus Severus ook die der Keizerin opgesteld, terwijl opschriften ter eere van sommige Keizers ook hier een plaats vonden.

Onder het Sacellum vond men in verschillende grenskasteelen kelders, die als schatkamer dien- den; hier deponeerden de soldaten hunne spaarpenningen, daar in het Sacellum hun geld onder god- delijke bescherming stond.

Op den achtergrond van het Sacellum zien wij een gebouw. Dit deed dienst als wacht- lokaal. Tegenover dit gebouw lagen het Archief en het schrijf- vertrek van den bevelhebber, het Tabularium. Het wachtlokaal als- mede de schrijverskamer konden verwarmd worden, zoodat de man- schappen hier bij koud en slecht weer goed onder dak gebracht waren. Een bepaalde woning had de commandant van den Saal- burg niet.

Sommige kasteelen hebben in de nabijheid van het Praetorium overblijfselen van woningen, die waarschijnlijk als commandants- huis gediend hebben.

In vroeger dagen stonden voor het Sacellum twee standbeelden: het eene stelde Keizer Hadrianus voor, het andere Severus Alexan- der, beide beelden zijn opnieuw vervaardigd en geplaatst. Keizer Hadrianus, de beroemde bouw- meester, heeft veel voor de Tau-

DE SAALBURG. ATRIUM MET DE BRONNEN II EN III.

nus-kasteelen gedaan, een standbeeld ter zijner herinnering is dus geenszins misplaatst.

Het tweede beeld is dat van Severus Alexander; deze Keizer liet den gedeeltelijk verwoest Saalburg weder opbouwen en versterken. Ter eere van zijne moeder, Julia Mamaea, werd een eeretafel door de bezetting in den Saalburg geplaatst; De zoon was echter een zwakkeling, hij miste de kracht om energiek tegen den buitenlandschen vijand op te treden en kocht van de Allemannen den vrede, in plaats van hen de scherpte van het Romeinsche zwaard te doen gevoelen. De Romeinsche soldaten, woedend over den smaad hunne wapenen aangedaan, doodden den Keizer en zijne moeder in het jaar 235 N.C. in de nabijheid van Mainz.

Tot besluit een enkel woord over de grensafscheiding, de Limes Germaniae en de Limes Raetiae.

Door Limes verstaat men in het algemeen een neutrale grenszone van bepaalde breedte, door de Limes van het Romeinsche rijk verstond men de rijksgrens.

Nadat Keizer Domitianus in het jaar 83 n.C. een gelukkigen veldtocht tegen de Chatten gevoerd had, besloot hij een versperring te doen aanleggen, om de lastige vijandelijke stammen op een afstand te houden. Langs de Noordelijke hellingen van den Taunus en rondom de vruchtbare Wetterau werd eene versperring aangelegd. Deze werd door het Odenwald doorgetrokken, in het Noorden tot aan den Rijn; de voornaamste toegangswegen van uit het buitenland naar binnen voerende werden afgesloten door kleine aarden forten.

In het bosch werd een breede open strook gekapt en van de omgehouden boomstammen eene versperring gemaakt. Langs deze versperring werden op bepaalde afstanden houten torens opgericht. Op de open plaatsen werden palen in den grond geslagen, waartusschen vlechtwerk werd aangebracht, om den loop der grenzen aan te duiden.

Ook werd op sommige plaatsen een kunstmatige heg aangelegd door het door elkaar vlechten van de takken van jonge boomen en braamstruiken. Op die wijze ontstond als het ware een levende muur, die het doordringen schier onmogelijk maakte.

Het gewichtige werk door Domitianus begonnen, werd door Trajanus, zijn adoptief zoon voortgezet; hij liet de bij Wörth beginnende

Odenwald-linie eerst naar Wimpfen aan de Neckar, daarna tot Cannstadt verlengen, zoodat de Limes van Opper-Germanië bij Lorch in Wurtemberg aan de Raetische Limes aansloot. Op last van Hadrianus werd later eene palisadeering langs de Raetische grens gebouwd, de palissaden staken minstens twee meter boven den grond uit en waren door stevige tusschenlatten met elkaar verbonden.

In verband met toenmalige vredestoestanden werden de kasteelen van Heddersheim en Triebberg geslecht en de cohorten langs de Limes geplaatst. Onder Antonius Pius werd de grens van de Odenwald-Neckar-linie verder naar het Oosten verplaatst, van Waldürn tot in de nabijheid van Lorch, over eene lengte van 80 Kilometer.

De grens werd hier aangegeven door een aarden wal met voorliggende gracht. Achter den wal liggen op afstanden van ongeveer acht Kilometer de kasteelen der cohorten. Naar het Noorden strekte de Limes zich uit tot ter hoogte van Neuwied, bij Hönningen namelijk begon de grenswal, liep over Niederbieber door het Lahndal en daarna in oostelijke richting, het kasteel Zügmantel, ten Noorden van Wiesbaden, versperde de toegangswegen van de Lahn, daarna liep de grens voorbij de kasteelen Feldberg, Saalburg, Kapersburg naar Büttzbach en daarna Zuidwaarts naar de Main bij Groot Knotzenburg, vervolgens vormt de de Main de grensscheiding; bij Miltenberg begint de grenswal opnieuw en loopt door tot Lorch.

De Noordgrens van Raetie werd door een palisadeering aangegeven, onder Marcus Aurelius werden de garnizoenen versterkt, het derde legioen opgericht en te Regensburg in garnizoen geleegd, ten einde de invallen der Marcomannen tegen te gaan.

Onder Commodus, de zoon van Marcus Aurelius, werd de Raetische grens aanmerkelijk versterkt, de zoogenaamde Raetische muur aangelegd en vele kasteelen hersteld. Deze Raetische muur, een waar reuzenwerk, liep van Lorch 175 K.M. ver tot aan Hienheim aan den Donau, de hoogte was 2½ Meter, de

dikte één Meter. Om het water der beken af te laten loopen waren sluisopeningen aangebracht, die door dikke eikenhouten balken zoo noodig afgesloten konden worden. Op sommige plaatsen, waar de palisadeering achter den muur kwam te liggen, werd deze palisadeering daar ter plaatse opgeruimd.

Naar mate de kracht van het Romeinsche rijk afnam, werden de aanvallen der Germanen op den muur steeds heviger. Toen in het jaar 253 n.C. de Romeinsche legioenen naar Italië trokken om Valerius te hulp te komen, vielen in 258 n.C. de Marcomannen en Allemannen in Raetie, de Franken rukten op naar de grenzen van den Rijn. De kasteelen aan de grens konden dezen schok niet weerstaan, zij werden door den vijand genomen en verwoest, alles werd tot den grond toe vernield. Voortaan vormde de rivier de Rijn de grensscheiding van het Romeinsche rijk naar het Oosten.

De wachttorens aan de grens werden in den beginne geheel van hout gemaakt, later, toen de steengroeven ontgonnen werden, bouwde men de onderste verdieping van steen. De toegang geschiedde door middel van een ladder, waarmede men naar de deuropening, ongeveer twee meter hoog gelegen, opklom. Rondom den toren liep eene palisadeering. Een houten balkon met balustrade, op halve hoogte ongeveer rondom den toren gebouwd, gaf gelegenheid aan de wachters zich bij de verdediging van den toren vrij te kunnen bewegen. De torens, gebouwd tot bewaking van de wegen, die van uit het buitenland naar binnen voeren, staan op verschillende afstanden van den grenswal (10—30 Meter), zij zijn ouder dan den grenswal. Tijdens de regering van Antonius Pius werd de grens aangegeven door een kleine ingraving van ongeveer 50 centimeter diepte; in deze gleuf werden platte steenen geplaatst, recht omhoog, in de richt-

ting van de grens, zoodat deze duidelijk te zien was. Vervolgens werd een breede strook grond van boomen en struikgewas gezuiverd en een wal langs de grenslijn opgeworpen aan de binnenzijde twee Meter hoog; hier achter liep een verbodsweg naar de torens, die op een afstand van 800 à 900 Meter van elkaar gelegen waren en door dezen weg met elkaar verbonden werden.

De torens hadden tweërlei doel: ten eerste dienden zij om den vijand voorlooppig tegen te houden, ten tweede tot steunpunten in de tollinie.

Van alle invoerde goederen moesten invoerrechten betaald worden, wapens en sommige andere artikelen mochten niet uitgevoerd worden. De bezetting van elken toren, uit vier tot vijf man bestaande, moest iedereen tegenhouden, die van buiten kwam, hem de wapens afnemen en hem namens het doel van zijn komst ondervragen.

De grenswal had ten behoeve van het verkeer op sommige punten openingen; daar ter plaatse was de gracht overbrugd en de weg door een dwarsbalk afgesloten. Door dezen grenswal werd de smokkelhandel sterk tegengegaan, zoodat de smokkelaars en roovers, die zwaar beladen over de grens wilden trekken, deze moeilijk passeeren konden zonder met de pijlen en speren der grenswachters kennis te maken.

De wachters gaven bij vijandelijke aanvallen zoo noodig seinen aan de neventorens of aan het in de nabijheid gelegen kasteel.

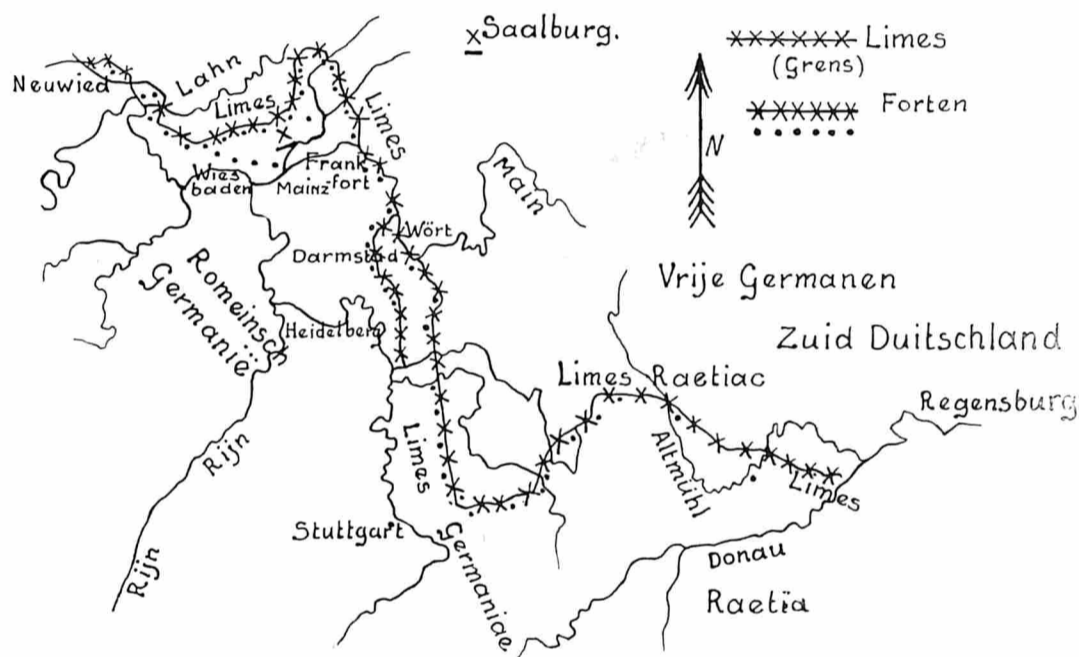
De grenslijn, hoewel uitstekend geschikt het binnendringen van kleine vijandelijke bendes tegen te houden, kon de woeste aanvallen der Germanen in de derde eeuw n. C. niet weerstaan; toch slaagde hij er in gedurende meer dan anderhalve eeuw de vijandelijke invallen tegen te houden.

De Romeinen toch, hoewel vreemdelingen op Duitschen bodem, deden veel om het land te beschaven, wegen en bruggen werden aangelegd, steenen huizen gebouwd, enz. Ook door de mededeeling van de kunst van lezen, schrijven en rekenen werd de beschaving in Duitschland in hooge mate bevorderd, zoodat hun verblijf in de eerste eeuwen van onze jaartelling, in Duitschland voor de bewoners, de Germanen, tot groot nut in menig opzicht geweest is.

F. LOTSY.

De Saalburg werd nieuw opgebouwd door den bouwraad L. Jacobi, gesteund door zijn zoon, den landbouwspecteur H. Jacobi.

Nadat Keizer Wilhelm II, in September 1897 te Homburg vertoovende, de plaats bezocht had, waar de Saalburg vroeger ge-

staan had, besloot hij het kasteel weder te doen opbouwen. De buitenmuur evenals de tinnen en torens werden herbouwd, ook stond de Pruisische volksvertegenwoordiging de noodige geldmiddelen toe om het Praetorium weder op te bouwen, zoodat enkele jaren later het kasteel geheel op nieuw herbouwd was, zooveel mogelijk in navolging van de in den loop der tijden opgegraven overblijfselen.

DE STAARTMEES.

EVENALS de kuifmees haar naam ontleent aan haar sierlijk kuifje, zoo heeft de staartmees haar naam te danken aan haar buitengewoon langen staart. Deze staart overtreft den vogel zelf aanmerkelijk in lengte; het heele vogeltje toch is ongeveer 15 c.M. lang, waarvan er 9 op rekening van den staart geschreven moeten worden. Het mag daarom wel verwondering wekken, dat het zwakke, teere diertje zoo weinig last schijnt te ondervinden van dit kolossale aanhangsel.

De vogel zelf lijkt een rond veeren balletje, en als we goed toekijken, zien we ook nog zoo iets, dat op een rond kopje lijkt, voor den dag komen, maar de staart, die voortdurend in actie is en die als een vreemd gedragen balancerstok het geheel in evenwicht schijnt te houden, zien we dadelijk.

's Winters ziet men staartmeesjes nooit alleen, maar immer tot meer of minder groote gezelschappen vereenigd.

Ze blijven steeds zooveel mogelijk bijeen en roepen elkaar voortdurend „tsjirr, tsjirr” toe, zoodat een afgedwaalde, afgaande op dezen roep, onmiddellijk het gezelschap terug kan vinden.

Tegen het eind van den dag (in den winter dan altijd) zoeken ze een dichten struik op om daar den nacht door te brengen. Ze gaan dan alle dicht op elkaar zitten; de staartjes steken naar alle kanten uit, omhoog, omlaag, naar links en naar rechts, maar de vogeltjes zelf zitten alle aaneengerijd. Ik heb wel eens een klein gezelschap van 8 stuks in hun slaap waargenomen, in een vrij dichten seringestruik en het merkwaardigste was wel, dat zij iederen avond op hun eenmaal uitgekozen plaats terug kwamen, om er den nacht door te brengen.

De hoofdkleuren van de staartmeesjes zijn wit en zwart en deze kleuren in combinatie met hun langen staart, doet ze heel even aan eksters in 't klein denken.

Kop, hals en onderzijde van het lichaam: grauwachtig wit; rug bruinachtig met tusschen de schouders een donkere plek. Vleugels donkerbruin tot zwart met een gebogen witten dwarsband. De staart loop een weinig breeder uit en is zwart met witten rand. De meeste, in ons land voorkomende, staartmeezen hebben een donkere streep boven het oog. Schlegel hield het er voor, dat de oude vogels een geheel witten kop kregen en hield de zwartgestreepte voor jonge dieren. Later (o.a. Albarda in zijn „Aves Neerlandicae”) nam men algemeen aan, dat we in de zwartgestreepten een geographische verscheidenheid hadden te zien.

Foto G. Wolda.

NEST VAN EEN STAARTMEES IN DE ELS.

Intusschen bleef het merkwaardig verschijnsel bestaan, dat naast paartjes van enkel witgekopten of zwartgestreepten er ook voorkwamen, waarbij slechts één van beide een witten kop bezat.

Baron Snouckaert heeft de zaak eens nader onderzocht en is tot de voorloopige conclusie gekomen, dat beide vogels, ze mogen dan al of niet een zwarte streep boven het oog hebben, volkomen gelijksoortig zijn. 1)

Alle jonge vogels en ook die, welke den tweeden rui nog niet achter den rug hebben, vertoonen de zwarte streep; deze verschijnt echter langzamerhand en zoo wordt het verschijnsel verklaard, dat er veel vogels voorkomen, die ter plaatse van de kopstreep, een min of meer duistere nevelvlek vertoonen.

Het blijft intusschen een feit, dat de staartmeezen met kopstreep verre in de meerderheid zijn en daarom is de veronderstelling gewettigd, indien althans de voorloopige conclusien van den heer Snouckaert juist zijn, dat slechts weinig staartmeesjes een eenigszins meer gevorderden leeftijd bereiken.

Staartmeezen zijn eerste artisten onder de vogels, wat architectuur betreft. Het vrij staande, ovale, eivormige nest, dat zij uit zoo eenvoudige grondstoffen weten samen te stellen, mag zonder

overdrijving een pronkjuweel van nestbouw genoemd worden. Het bestaat geheel uit mos, met in 't bovenste gedeelte een kleine, zijwaartsche opening. Van binnen is het nest gevoerd met een dikke laag veertjes en de buitenkant is zóó keurig afgewerkt met een fijn laagje korstmoss, dat ongewijden in dien dikken boomknoest geen oogeblik het staartmeesennest zouden herkennen. De bouwstoffen worden onderling met insectenspinsel samengevoegd. Zoo'n nest is maar niet in een vloek en 'n zucht klaar en mannetje en wijfje hebben er wel een kleine drie weken voor noodig eer de woning aan hun artistieke eischen voldoet. Doorgaans verlaten zij gelijktijdig het nest en ook keeren zij er te zamen weer terug; veelal hebben ze dan beide een veertje of eenig ander zacht goedje in de onzichtbaar kleine snaveltjes, maar meermalen zag ik, dat slechts een van beide iets was machtig kunnen worden en dat de ander dus meer voor de gezelligheid mee terug kwam.

Half April ongeveer, kan men het eerste van de 9 à 12 zéér kleine eitjes, die in dit nestje komen te liggen, vinden. Ze zijn wit van kleur, zeer spaarzaam gevlekt door uiterst fijne, roodachtige vlekjes; 'n enkele maal zijn de eitjes geheel ongeflekt. Gedurende den broedtijd en kort daarna, heeft de staart van de vrouwtjesstaartmees een vreemd gebogen vorm en dit mag ons niet verwonderen als we weten, dat de staartmeezen hun geheelen staart mede in 't nestje nemen; de staart dient zich dan wel te voegen naar de ronding van het nest en zelfs als de vogel reeds geruimen tijd het nest verlaten heeft, blijft zijn staart nog lang den min of meer buiten-modelschen vorm behouden.

Wie dus een staartmeesje tegen komt met een krommen, gebogen staart, heeft meestal slechts korten tijd het vogeltje in 't oog te houden en te volgen om spoedig zijn nestje te ontdekken. De gebogen staart was reeds vele malen oorzaak, waardoor de staartmeezen mij haar geheimpje verrieden!

Als de jongen wat grooter worden en de tijd niet verre meer is, dat zij hun eersten wiekslag buiten hun geboortehuis zullen wagen, wil het wel gebeuren, dat het jonge goed een weinig verlegen raakt met eigen en elkanders staarten. Daar het nest echter zoowel door den invloed van weer en wind, als vanwege het gewoel en gekriuw der jongelui aanmerkelijk in soliditeit is verminderd, gebeurt het veelal, dat de jonge staartmeesjes den staart dwars door de wanden van het nest heenboren, waardoor dit geheel van vorm verandert en een zeer vreemden indruk maakt.

Maar deze toestand behoeft gelukkig niet lang te duren. De tijd van uitvliegen is dan spoedig aangebroken. De eerste dagen blijven de jongen nog in de onmiddellijke nabijheid van het nest; op een dwarsen tak zit de heele bende netjes bij elkaar, zij aan zij en de kopjes allemaal naar één kant. Is het noodig, dat zij zich verplaatsen, dan eindigen zij toch steeds weer met zich allen in 't gelid te scharen, een eigenaardigheid, die bij geen anderen Hollandschen vogel zoo sterk op den voorgrond treedt.

Is het eerste broedsel door de oude vogels zóó ver voortgeholpen, dat de jongen zelf in hun onderhoud kunnen voorzien, dan wordt nog een tweede broedsel groot gebracht. De jongen van het eerste broedsel blijven echter nog geruimen tijd één gezelschap vormen, om zich pas in 't volgende voorjaar paarsgewijze af te zonderen en zelf wat huwelijksgeluk te gaan zoeken. Twee staartmeesennesten heb ik in het vorig jaar gevonden. Het eene lag in onzen tuin te Bennekom in de uiterste dichtheid van een afhangenden sparretak. Op 23 Maart zag ik mannetje en wijfje de eerste bouwstoffen aandragen. Van een nest kon ik toen, zelfs met den kijker, nog nagenoeg niets bespeuren. Het bouwen duurde een kleine 3 weken. Of er in dit nest eieren zijn gekomen, weet ik niet. Ik vrees, dat de spreuwen, die onder de pannen van een zeer nabijstaande schuur nestelden, wel eens veeren uit het staartmeesennest zijn komen plukken. Misschien is er ook

Foto G. Wolda.

NEST VAN EEN STAARTMEES IN DEN LARIX.

'n eekhoortje op bezoek geweest. In ieder geval is het nest verlaten. Toen ik daaromtrent de meest absolute zekerheid had, heb ik het met 'n langen vischlat uitgestooten; er bleken geen jongen in het nest te hebben gelegen, wat iedereen, die 'n beetje van vogels op de hoogte is, zéér gemakkelijk aan een nest kan zien.

In boeken leest men nog al eens, dat staartmeezennesten worden aangetroffen op 1½ tot 5 Meter hoogte. Het mijne lag op een hoogte van ruim 7 M., waaruit al weer blijkt, dat ook vogels wel eens buiten d'r boekje gaan.

Over het andere staartmeezennest vind ik in mijn ornithologisch notitieboekje vermeld:

„17 April: Staartmeezennest gevonden met 4 eieren op Ooster-Eng, ½ uur van Bennekom. Het nest is gelegen + 1½ M. hoog, in een geheel met korstmos overdekt, bijna afgestorven, larix-den-netje. Hoewel het geheel zonder bedekking of beschutting is aangebracht, valt het toch moeilijk in het oog, daar men het, vluchtig gezien, voor een boomknoest of -uitwas zou houden. De buitenkant van het nest is over de geheele oppervlakte bedekt met grijs korstmos, overeenkomende met datgene, waarmede stam en takken van den larix dicht zijn begroeid. In de onderzijde van het nest is ragfijne berkebast geweven, dat als zilverfranje uitwappert. De staartmeesjes, die deze artistieke woning hebben opgetrokken, zijn verschillend geteekend; de eene vertoont namelijk een zwarte streep boven het oog, terwijl de ander een nagenoeg geheel witten kop heeft.”

Ik houd er van de nesten, die ik weet te liggen, van tijd tot tijd een bezoek te brengen; het interesseert mij hevig te weten of er in een nest eieren komen, of de eieren zich tot jongen ontwikkelen en of deze het tot uitvliegen brengen.

Mijn belangstelling in vogels en hun nesten heeft mij intusschen al heel wat teleurstelling bezorgd; veilig mag men aannemen, dat niet ½ deel van de vogels, die in bosschen, plantsoenen en akkermaalshout nestelen, hun jongen behoorlijk groot brengen. Musschen en spreuwen zonder ik uit; dat zijn vogels, die jaar in jaar uit, onder de dakpannen van huizen en schuren nestelen en die plaats biedt, doorgaans bescherming genoeg, maar andere vogels als nachtegaalzangers, grasmusschen, lijsters, klauwieren, meezen, enz., de schoonste en welluidendste sieraden onzer tuinen en bosschen, die vooral staan bloot aan vervolgingen en rooverijen van den meest uiteenlopenden aard.

Een mijner kennissen te Wageningen wist dit jaar 7 nesten van staartmeezen te liggen en alle zijn verongelukt, nog vóór er jongen in kwamen te liggen.

Nog even wil ik mededeelen, hoe het met mijn staartmees van den 17en April is afgelopen. Onder mijne notities vind ik daarover het volgende:

„Daarop (het was den 21en April) zocht ik, niet zonder vrees, mijn staartmeezennestje van Ooster-Eng op. Hoe dichter ik er bij kwam, hoe heviger de angst in mij steeg, dat het weg zou zijn. Eindelijk was ik ter plaatse en... gelukkig! het lag er nog. Maar doode takjes er om heen waren weggebroken en op den grond, onder het larixje, vond ik een vlok konijnnewol. Ik durfde haast niet te controleeren of er nog eitjes in het nestje aanwezig waren, zóó bang was ik, teleurgesteld te zullen worden; maar neen hoor, ik voelde een macht eitjes, begraven onder de donzigheid van veeren en wol. Dat was een pak van mijn hart, want als het nestje verstoord was geworden, zou het werkelijk een zeer groote teleurstelling voor mij geweest zijn. Ik gunde de lieve, makke staartmeesjes zoo van harte hun voorjaarsgeluk.”

„Heden (8 Mei) was ik weer bij de staartmeesjes. Het nestje lag er nog — hoe is 't mogelijk! — en 't was gevuld met een schat van kleine, warme eitjes. Ik ben spoedig weggegaan, om zelfs de mogelijkheid te voorkomen, dat ik door mijne nabijheid storen zou.

Het is toch wel een groot genot als men de gave ontvangen heeft van vogels te houden!”

„11 Mei. De staartmeesjes moesten naar mijne berekening nu vast en zeker jongen hebben. Zijn we eenmaal zoover, dan is een gevaarlijke periode overwonnen; kale jonge vogels worden zelfs door een Veluwsche kwajongen met rust gelaten. Zijn de jongen vlug, dan is er weer meer gevaar; „vluge jong” zijn haast een even begeerlijke zaak als „eigies”; ze worden meegenomen naar huis en dan krijgen ze wittebrood met melk te slikken en dan zijn ze binnen den dag dood. Dat mist nooit!

Ik was nog een pas of acht van mijn staartmeezennest verwijderd; toen op eens zag ik, met 'n lichten schok van ontsteltenis, voor mij uit op den grond, een dikke kluit veeren liggen: zwarte en witte, maar meest zwarte.

Dat kon niets anders zijn, dan het geplunderde en als oud vuil weggegooid staartmeezennest, en... dat was zoo!

Aan het larixje hing enkel nog het dak van het kunstvolle nest; de rest was weggerukt en verwoest.

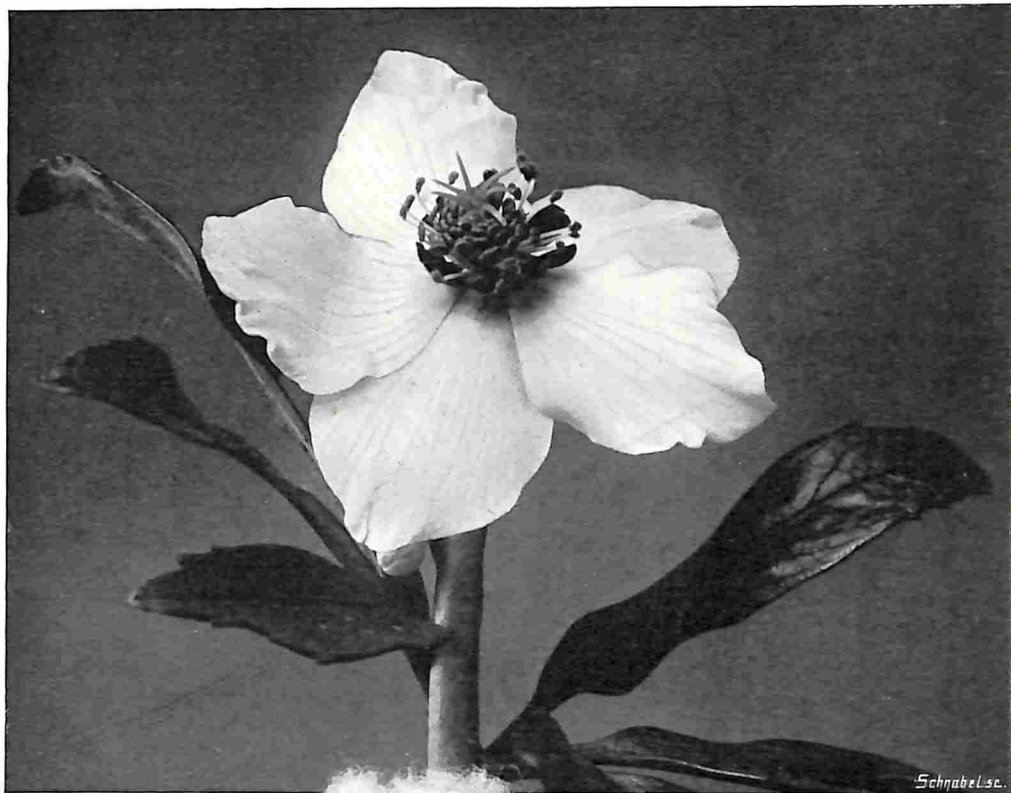
Welke boerenlummel zou dat vernielingswerk hebben aangericht, of was misschien een eekhoorn de dader, of een ander ondiert?

Ik weet het niet; maar wel weet ik, dat het gisteren weer Zondag geweest was en de Zon- en feestdagen zijn voor vogels met eieren of jongen het gevaarlijkst; dan trekt een heele bende „opkomend” geslacht er op uit: 's ochtends heel vroeg al; elk boschje, elk struikje doorzoekend en elk nest plunderend en vernielend. Iedere vogelvriend zal u zeggen, dat er op Zondag meer onheil over de vogels wordt gebracht, dan op de zes andere dagen der week te zamen.”

Het „gezang” der staartmeezen is niet veel anders dan een voortdurend „tsjirr—tsjirr” of „si si” geroep, een geluid, dat zij onder het vliegen en onder het zoeken naar voedsel, om elkaar te lokken, of om elkaar te waarschuwen, steeds laten hooren, met, zelfs voor den scherpsten hoorder, slechts zéér gering verschil in intonatie. Wie dus staartmeesjes in een ruime kooi, of liever nog, in een voliëre, mocht willen houden, die doet zulks enkel om de aangename verschijning van het vogeltje zelf.

Her voornaamste sieraad, de zeer lange staart, zal ook in de kooi niet spoedig breken, daartoe zijn de lange staartveeren van te weinig brozen en te buigzamen aard, maar men bedenke wel, dat men staartmeezen immer bij minstens twee stuks tegelijk in de kooi houdt; aan de eenzaamheid kan een gezellig vogeltje als ons staartmeesje is, zich niet wennen.

Daar zij zéér veel zorg en oppassing vereischen, mogen natuurlijk alleen menschen met veel vrijen tijd en groote liefde voor vogels en die daarenboven nog hun sporen als vogelpaedagoog reeds lang en breed verdiend hebben, er aan denken de staartmees als kamervogel te houden; de anderen moeten er zich maar toe bepalen de staartmeesjes in vrijheid te bewonderen, waartoe

KERSTROOS. (NAT. GROOTTE).

ze door hun bijzondere tamheid en groote vertrouwelijkheid voldoende gelegenheid geven.

J. L. F. DE MEIJERE.

1) Zie „Dr. E. Hartert's Indeeing van *Parus caudatus* L.” door Mr. R. Baron Snouckaert van Schauburg in Nr. 4 der „Verlagen en Mededeelingen” van de Nederlandsche Ornithologische Vereeniging.

DE KERSTROOS.

KERSTMIS, het winterfeest bij uitnemendheid. Het feest, dat doet denken aan vrede, aan onderlinge liefde, aan eensgezindheid. Hoe dikwijls is de werkelijkheid niet in strijd met de beteekenis van dit feest en hoewel wij dit allen weten, hoewel wij ieder jaar bijna opnieuw teleurgesteld worden, toch zien wij het Kerstfeest telken jare met vreugde te ontmoet en verheugen wij ons in zijn vooruitzicht.

Kerstmis, het winterfeest. Hoe weinig is de weersgesteldheid in ons lieve vaderland gedurende dit feest in overeenstemming met een waren winter. Hoe weinig komt het voor, dat het dan werkelijk winter is, dat een dik sneeuwkleed velden en wegen bedekt, dat vaarten en stroomen bevroerd zijn met een stevigen ijskorst. Vuil, naar, miezerig weer is het hier gewoonlijk met Kerstmis en dubbel stellen wij het dan op prijs, wanneer wij dan van uit onze vensters kunnen kijken naar een plant, die daar, niet tegenstaande de zoo ongunstige weersgesteldheid, lustig staat te bloeien. Zij wekt ons op, zij toont, dat er toch nog leven in de natuur is. De plant, die ons deze voldoening schenkt, is de Kerstroos of *Helleborus niger*.

Hoe deze plant aan den naam Kerstroos gekomen is, is ons niet recht duidelijk; haar bloemen hebben toch met Rozen niets gemeen en gelijken er allerminst op. Het woord Roos wordt echter wel eens meer in figuurlijken zin gebruikt, zoo spreekt men bijv.

van de Roos van Jericho, een plant, die in geen enkel opzicht iets van de gewone Kerstroos te maken heeft.

Dat men haar *Kerstroos* noemt, heeft meer zin. Wanneer het weer niet al te zeer tegenwerkt en men bezit een krachtig exemplaar, dan is de kans, dat dit tegen Kerstmis bloeit, zeer groot. Zeker is dit echter niet, doch dit hangt minder van het weer, dan wel van de plant af. Er zijn *Helleborus*, die ieder jaar geregeld tusschen Kerstmis en Nieuwjaar bloeien, andere doen dit niet en wanneer men meerdere exemplaren in zijn tuin heeft staan, die onder precies dezelfde omstandigheden worden gekweekt, dan zal men maar al te dikwijls zien, dat het eene exemplaar met Kerstmis zal bloeien, terwijl het andere dan pas zijn knoppen aan te toont. Is een liefhebber dus voornemens zich deze planten aan te schaffen, dan raden wij hem aan bij het bestellen er op te wijzen, dat men exemplaren wil ontvangen, die tegen Kerstmis bloeien.

Dat de *Helleborus niger* een echte winterbloeier is, blijkt wel daaruit, dat zij bij de verschillende Europeesche volken bijna dezelfde naam draagt. Noemen wij haar *Kerstroos*, onze Oostelijke naburen duiden haar aan met de namen *Weihnachtsrose*, *Christblume* of *Weihnachtsblume*; de Franschen noemen haar *Rose de Noël* en de Engelschen spreken van *Christmas Rose*.

Het is een plant, die reeds van zeer ouden oorsprong is en dat zij ook in vroeger jaren reeds als in den winter bloeiend bekend stond, blijkt wel uit het feit, dat Dodonaeus in zijn beroemd Cruytboek van haar melding maakt onder den naam van „het Heylich Kerstcruyt” en hij zegt, dat zij zoo genoemd wordt „al-leen omdatted omtrent den heyligen Kerstdagh, ons Heere Jesus Christus bloeit, soo wanneer de winter niet te streng of te coudt is”. Men ziet hieruit, dat reeds toen ter tijde haar naam op de eischenschap om tegen het Kerstfeest te bloeien, wijst.

De *Helleborus niger* is een vaste plant, die in de Oostenrijksche bergstreken inheemsch is en dus hier te lande volkomen winterhard is, waarom zij dan ook niet de minste bedekking behoeft. Zij vormt een roset van fraaie, donker groen, z.g.n. voetvormige bladeren en een krachtig exemplaar levert ook des zomes, zonder bloemen, een fraai gezicht op. De bloemen ontstaan uit het hart der plant, somtijds in grooten getale, zij zijn sneeuwwit, aan de achterzijde somtijds eenigszins rose en kunnen een diameter van 12½ c.M. bereiken. Gewoonlijk staat er één bloem op iederen bloemsteel, nu en dan komen er echter ook twee of meer.

Een bloem van de Kerstroos is wel waard eenigszins van nabij bekeken te worden, te meer wijl zij zich kenmerkt door eenige bijzonderheden, die zeker niet algemeen bekend zijn. Plukt men er een af en beziet men haar nauwkeurig, dan zal men aanvankelijk geen kelkbladeren onderscheiden, nergens zijn die te ontwaren. Bij een nauwkeuriger beschouwing zal men tusschen de meeldraden en de veronderstelde bloembladeren een aantal groene organen ontwaren, die peperhuisvormig en met een vloeistof gevuld zijn. Wat is nu het geval? Die groene peperhuisjes zijn niets anders dan de bloembladeren, die echter tot z.g.n. honingbakjes vergroeid zijn en men behoeft niet eens nauwkeurig toe te zien om duidelijk de honing te onderscheiden. Deze honingbakjes liggen echter gedeeltelijk onder de zeer talrijke meeldraden verscholen. De groote sneeuw witte organen, die gewoonlijk voor de bloembladeren worden aangezien, zijn niets anders dan de uitgegroeide kelkbladeren, die echter geheel de functie van bloembladeren vervullen. Zij toch moeten dienen om de insecten den weg te wijzen naar de plaats, waar zij de honing kunnen vinden. Bij het zoeken daarnaar moeten zij door de meeldraden heen dringen, het stuifmeel blijft aan haar lichaampjes kleven, zij vliegen naar een andere bloem en laten daar op de stempels een gedeelte er van achter, zoodoende onbewust de kruisbestuiving bevorderende.

Hier te lande komen gedurende het barre en natte jaargetijde zeer weinig insecten voor en het is dan ook maar zelden, dat de *Helleborus* hier zaden voortbrengt; in het land harer oorsprong zijn die echter wel en geeft zij ook geregeld zaad.

De Kerstroos is een plant, die zich gemakkelijk laat kweken. De beste tijd om haar te verplanten is in het voorjaar, wanneer zij uitgebloeid is. Zij staat bij voorkeur in een goeden voedzamen,

niet te lichten grond, die vooral ook niet droog mag wezen. De beste plaats, die men haar kan geven, is aan een vijverkant, bij voorkeur onder boomen, zoodat zij half beschadwd staat. Van te veel zon, vooral gedurende den zomer, houdt zij toch niet. Heeft zij een plaats naar haar zin, dan kan zij zich tot sterke pol-len ontwikkelen, die dan buitengewoon rijk bloeien.

Een andere wijze om haar te kweken is in potten of plantenkui-pen. Ook hierin maakt zij een zeer goede figuur en haar fraaie bladeren komen, wanneer men haar zoo behandelt, bijzonder goed tot hun recht. Het best geeft men haar dan des zomers een eenigszins beschadwd standplaats. Ook mag men het haar dan niet aan voedsel laten ontbreken, waarom het geraden is haar een paar keer per week met slappe gier te bemesten. Een voordeel van de kweekwijze in potten of kuipen is, dat men haar dan des winters onder glas kan zetten. Een *Helleborus*, die tegen Kerstmis buiten staat te bloeien, maakt zeker een alleraardigst effect, doch veel kans is er, dat haar bloemen door de bij zwaren regen opspattende aarde worden besmet en ook van harden wind vaak veel te lijden hebben. Mooie gave bloemen ziet men dan ook aan een buitenbloeiend exemplaar niet veel. Wil men die hebben, dan moet men of de buitenstaande planten

met losse rimen dekken of wel de in potten of kuipen staande planten des winters binnen zetten. Welke resultaten men daar met eerstgenoemde wijze kan verkrijgen, blijkt uit nevensgaande afbeelding van een plant in een tuin te Leeuwarden gekweekt. Hier werden de middelste bladeren weggesneden om de knoppen meer lucht te geven en de plant met een bodemloos kistje omgeven, waarop bij slecht weer of vorst een ruit werd gelegd. De bloemen hadden een doorsnede van 7½ c.M. en waren geheel ongesmet. Op deze wijze kan de Kerstroos ook eenigszins vroegen. Plant men in het voorjaar flinke exemplaren in potten, kweekt men die gedurende den zomer buiten voort, zoodat zij goed gevestigd zijn en zet men ze tegen November in een z.g.n. koude bak, dan kan men zeker zijn, vooral wanneer men de bak vorstvrij, doch niet warm, houdt, dat zij tegen half December prachtig uitsteken en die om in een onverwarmde serre of vestibule te zetten uitstekend geschikt zijn. Bang dat zij bevrozen, behoeft men niet te zijn. Wel zullen de bloemen bij vorst slap gaan hangen, doch zoodra zij ontdooid zijn, richten zij zich weder op. Zijn zij uitgebloeid, dan graaft men, indien het weer dit toelaat, de planten buiten in, om ze zodoende genoegzaam tot rust te doen komen. Op deze wijze kan men ook in huis veel plezier van de Kerstroos hebben, mits men er voor zorgt, dat zij niet te warm staat.

Het voortkweken der *Helleborus* geschiedt op tweeërlei wij-

zen en wel door scheuren en door zaden. De eerste bewerking geschiedt gewoonlijk vroeg in het voorjaar, voordat zij begint te groeien. Een groot exemplaar wordt dan uit den grond genomen, in juist zooveel stukken verdeeld als men wensch te hebben, die dan ieder onmiddellijk of opnieuw geplant, of in potten gezet worden.

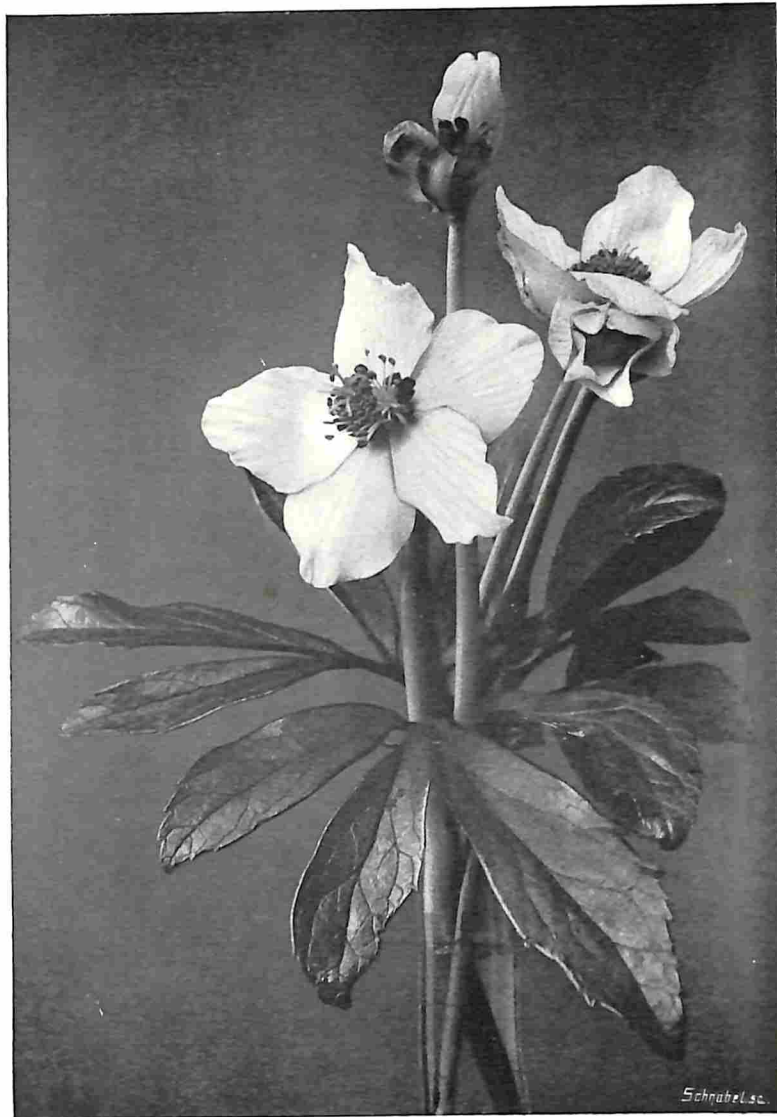
Wil men ze van zaden kweken, dan moeten die, zoodra zij rijp zijn, uitgezaaid worden. Wacht men er mede tot het voorjaar, dan kiemen zij zeer langzaam en ongelijk. Het kan geschieden, hetzij buiten op een beschadwd zaadbed, hetzij in pannen, die dan in een beschadwde bak worden gezet. Zijn de plantjes groot genoeg, dan worden zij verspeerd op een beschadwd rabat, dat goed toebereid moet wezen. Hierop kan men de jonge planten laten staan, totdat zij bloeibaar zijn, wat echter wel eenige jaren duurt. De moeite en het wachten worden echter gewoonlijk ruimschoots beloond.

Een paar der beste verscheidenheden van deze plant zijn: *Helleborus niger grandiflorus* met groote witte bloemen en donker groene bladeren; zij bloeit reeds in October.

Helleborus niger juvernisi of *St. Bridgid* met mooi gevormde, groote, sneeuw witte bloemen en licht groene bladeren.

Helleborus niger major, een zeer bloemrijke variëteit, de bloemen zijn iets kleiner dan die van de voorgaande verscheidenheden; zij begint in November te bloeien en is tegen Kerstmis op haar fraaist.

E. TH. W.

KERSTROOS. BLOEMBLAD EN KNOP.